

СЕКЦІЯ 2. ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК [159.923.2:355.01(477:470)]:159.9.072
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-3-4>

**СОЦІАЛЬНА ТА ОСОБИСТІСНА МІЛІТАРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

Зливков Валерій Лаврентійович,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач лабораторії методології і теорії психології

Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України

vzlivkov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8404-8866>

Лукомська Світлана Олексіївна,

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології

Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України

svitluk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0360-6484>

Статтю присвячено проблемі соціальної та особистісної мілітарної ідентичності українців в умовах російсько-української війни. **Мета** статті – теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей соціальної та особистісної мілітарної ідентичності українців в умовах війни. **Методи** дослідження: опитувальник симптомів ПТСР (PCL-5, Weathers, Litz, Keane, 2013), опитувальник посттравматичного зростання (PGI, Tedeschi, Calhoun, 1996) та Шкала мілітарної ідентичності (WIS-6, Lancaster, Hart, 2015). У дослідженні ми проаналізували особливості мілітарної ідентичності у її зв'язку з травмивним досвідом і посттравматичним зростанням студентів I–III курсів коледжів, які переїхали з тимчасово окупованих територій на території, підконтрольні Україні. **Результати.** Мілітарна ідентичність є соціальною ідентичністю, яка формується та інтегрується у самооцінку, коли цивільна ідентичність стає менш помітною через військову інкультурацію, що особливо характерно для умов воєнного стану. Досліджувані характеризуються переважно ситуативною мілітарною ідентичністю, менше – несформованою та значно менше – стійкою, ця тенденція властива молоді незалежно від віку. **Висновки.** У чоловіків частіше, ніж у жінок, спостерігається уникнення обставин травмивних подій та ситуацій, які про них нагадують, а також негативні зміни в емоціях і переконаннях, натомість у всіх учасників нашого дослідження виявлено високий рівень посттравматичного зростання. За результатами кореляційного аналізу виявлено, що посттравматичне зростання найбільше корелює зі стійкою та ситуативною мілітарною ідентичністю, натомість наявність травмивної події зумовлює частіше несформовану і рідше – ситуативну мілітарну ідентичність. Відчуття спільної долі, спільно пережитих подій сприяло розвитку спільної соціальної ідентичності, яка, своєю чергою, зіграла позитивну роль у полегшенні потенційних негативних наслідків травми. Консолідація під час травми позначилася і на готовності людей допомагати іншим (що ми спостерігаємо під час російсько-української війни) і, таким чином, дає змогу жертвам і тим, хто їм допомагає, відчуті підтримку в часи великого горя. Тобто коли членство в групі інтерналізується в рамках Я-концепції людини, вона (пере)визначає своє життєві сенси та цінності, відповідно, ревіталізація соціального «Я» уможливорює переживання людиною позитивних посттравматичних змін.

Ключові слова: ідентифікація, травмивний стрес, адаптація, війна, особистість.

UKRAINIANS SOCIAL AND PERSONAL MILITARY IDENTITY DURING WAR

Zlyvkov Valerii Lavrentiiovych,Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Head of the Laboratory of Methodology and Theory of Psychology*G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*

vzlivkov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8404-8866>**Lukomska Svitlana Oleksiyvna,**

Candidate of Psychological Sciences,

Senior Researcher at the Laboratory of Methodology and Theory of Psychology

G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

svitluk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-0360-6484>

The article is devoted to the problem of Ukrainians social and personal military identity during Russian-Ukrainian war. The **purpose** of the article is theoretical substantiation and empirical study of the peculiarities of Ukrainians social and personal military identity in wartime. **Research methods:** PTSD Symptom Questionnaire (PCL-5, Weathers, Litz, Keane, 2013), Posttraumatic Growth Questionnaire (PGI, Tedeschi, Calhoun, 1996) and Military Identity Scale (WIS-6, Lancaster, Hart, 2015). In this study, we analyzed the features of military identity in its connection with the traumatic experience and post-traumatic growth of college students of 1–3 years who moved from the temporarily occupied territories to the territory under Ukrainian control. **Results.** Military identity is a social identity that is formed and integrated into self-esteem when civilian identity becomes less visible due to military inculturation, which is especially characteristic of martial law conditions. The researched are characterized mainly by a situational military identity, less by an unformed and much less by a stable one, this tendency is characteristic of young people regardless of age. **Conclusions.** Men more often than women avoid the circumstances of traumatic events and situations that remind them of them, as well as negative changes in emotions and beliefs, on the other hand, a high level of post-traumatic growth was found in all participants of our study. According to the results of correlation analysis, it was found that post-traumatic growth is most correlated with a stable and situational military identity, on the other hand, the presence of a traumatic event determines more often an unformed and less often a situational military identity. The sense of a shared fate, shared experiences, contributed to the development of a shared social identity, which, in turn, played a positive role in alleviating the potential negative effects of trauma. Consolidation during trauma has also affected people's willingness to help others (as we see during the Russian-Ukrainian war), and thus allows victims and those who help them to feel supported in times of great grief.

That is, when membership in a group is internalized within the framework of a person's self-concept, he (re)defines his life meanings and values, respectively, revitalization social "I" enables a person to experience positive post-traumatic changes.

Key words: *identification, traumatic stress, adaptation, war, personality.*

Вступ

Важливість дослідження соціальної та особистісної мілітарної ідентичності українців в умовах війни зумовлена специфікою нинішньої ситуації в Україні, її зв'язком із ключовими соціальними процесами, які розпочалися 24 лютого 2022 р., коли ідентичність набула для українців нових, особистісних сенсів. У контексті воєнного колективного досвіду науковцями було використано такі поняття, як «розрив колективного почуття ідентичності», «культурна втрата», «соціальні страждання», утім, зазвичай наголос робиться на психотерапевтичних та психосоціальних утручаннях щодо постраждалих від війни, натомість кризи ідентичності особистості, зумовленої воєнними діями, увага не приділяється. Із теоретичного погляду концепція мілітарної ідентичності виражається у термінах на кшталт «культура»,

«настановлення», «цінності» та «мотивація», вона проявляється, зокрема, й у внутрішній мотивації брати участь у певних видах поведінки (результати якої підкреслюють самоєфективність, життєстійкість та адаптованість людини) та уникати ситуацій, де цінність життя особистості ставиться під питання, як це відбувається в умовах воєнного часу.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Люди відповідають на запитання «Хто Я?», базуючись на досвіді міжособистісної схожості та відмінності, іншими словами, міжособистісні подібності та відмінності сприяють становленню ідентичності особистості, тобто риси, соціальні відносини, ролі та членство у соціальних групах визначають, ким є людина у даних соціокультурних умовах (Oyserman, Lewis, Fisher, 2017). Відповідно, атрибути, які відрізняють людину від інших членів групи,

формують «особисте Я», а атрибути, якими користуються інші члени групи, сприяють колективному Я, тобто «Ми» (Haldorai, Kim, Agmarisarn, Li, 2023). Замість того щоб просто визнавати співіснування «особистого Я» та «соціального Я», як це зробили деякі теоретики ідентичності, Carrao, Walker, Ashforth (2022) запропонували модель оптимальної відмінності, яка аналізує, як ці два аспекти ідентичності особистості взаємопов'язані. Завдяки своїй концепції оптимальної відмінності дослідники зосереджуються на перевагах досягнення рівноваги між «особистим Я» та «соціальним Я». Звідси, «соціальне «Я» – це самовизначення, яке базується на подібності з іншими у соціальному порівнянні, натомість «особисте Я» – це самовизначення, яке відрізняє індивіда від інших у міжособистісному порівнянні (Chu, Lowery, 2023).

Індивідуальна ідентичність базується переважно на відчуттях та емоціях, які супроводжують людину в процесі набуття життєвого досвіду. Натомість колективна ідентичність формується на груповому рівні завдяки соціальній взаємодії та конструюється уявленнями про минуле (історичний досвід спільноти), теперішнє (сучасне буття спільноти) та бажане майбутнє. Drury, Stott, (2020) визначають процес колективної ідентичності як інтерактивне, спільне визначення поля можливостей і обмежень, що пропонуються колективним діям кількох індивідів, які слід розуміти як процес, оскільки він сконструйований і обговорюється шляхом повторної активації відносин, які пов'язують індивідів із групами. Ідентифікація себе чи інших є питанням сенсу, а сенс завжди передбачає взаємодію: згоду та незгоду, згоду та інновації, спілкування та переговори. У моделі соціальної ідентичності (Reicher, Haslam, Hopkins, 2005) стверджується, що ідентичності слід розуміти не просто як набір когнітивних функцій, а як практичні проекти. Колективну ідентичність як процес можна аналітично розділити та розглядати з внутрішнього та зовнішнього погляду. У соціальних конфліктах взаємність стає неможливою, і починається конкуренція за обмежені ресурси. Обидва залучені суб'єкти заперечують ідентичність один одного і відмовляються надати своєму противнику те, що вони вимагають для себе. Конфлікт розриває взаємність взаємодії; супротивники стикаються через те, що є спільним для них обох, але що кожен відмовляється надати іншому. Окрім конкретних або символічних об'єктів, які поставлені на карту в конфлікті, люди завжди борються за можливість визнати себе та бути визнаними суб'єктами своїх дій. Виявлено низку негативних кореляцій між установкою на довіру та показниками, що знижують можливість особистості успішно пережити трав-

матичний досвід: неадаптивні копінг-стратегії, переживання досвіду минулого як негативного, відчуження теперішнього як безнадійного, фаталістичного (Чайка, 2023). Соціальні актори вступають у конфлікт, щоб підтвердити ідентичність, якої їхній опонент відмовив їм, щоб знову привласнити щось, що їм належить, оскільки вони здатні визнати це своїм. Під час конфлікту внутрішня солідарність групи зміцнює ідентичність і гарантує її. Солідарність, яка пов'язує людей з іншими, дає їм змогу утвердити себе як суб'єктів своїх дій і протистояти руйнуванню соціальних відносин, спричиненому конфліктом. Участь у формах колективної мобілізації чи соціальних рухах, участь у формах культурних інновацій, добровільні дії, натхненні альтруїзмом, – усе це ґрунтується на потребі в ідентичності та допомагає її задовольнити.

Доведено, що мілітарна ідентичність є соціальною ідентичністю, яка формується та інтегрується у самооцінку, коли цивільна ідентичність стає менш помітною через військову інкультурацію. Спільний військовий досвід, соціальні зв'язки та довіра, а також важливість армії для учасників бойових дій, а також людей, які живуть під час воєн, підсилюють значимість мілітарної ідентичності у самооцінці (Johansen, Laberg, Martinussen, 2014). З одного боку, виражена мілітарна ідентичність сприяє позитивній Я-концепції військових, оскільки відповідає вимогам військової служби, а з іншого – мілітарна інкультурація та домінування мілітарних наративів у житті цивільних осіб можуть сприяти проблематичному змішуванню особистої та соціальної ідентичностей, подальшому закріпленню мілітарної ідентичності в самооцінці, що погіршує ефективність функціонування у мирний час, але сприяє соціальній адаптації в часи війни та повоєнного відновлення.

У цьому контексті цікавим є поняття невидимих ран (invisible wounds, T. C. Holdeman, 2009), тобто психологічних травм або стресів, отриманих унаслідок непрямого впливу бойових дій (наприклад, через події внаслідок підриву Каховської ГЕС, руйнування Маріуполя, звірства в Бучі тощо). Невидима рана – це когнітивний, емоційний або поведінковий стан, який може бути пов'язаний із травмою чи серйозними несприятливими життєвими подіями. Тобто це не депресія, не ПТСР чи інший розлад, це більше хронічний стан, який дедалі яскравіше виявляється в умовах війни та в ранній повоєнний період. Програмою реабілітації пілотів США (The Invisible Wounds Initiative, IWI) передбачено психологічну підтримку шляхом актуалізації так званого «діалогічного Я». Діалог ідентичностей може вестися між двома внутрішніми Я-позиціями (тобто «Я» відповідальний погоджується

з «Я» амбіційним), між внутрішньою та зовнішньою або розширеною Я-позиціями (тобто «Я» амбітний не погоджується з колегами) або між двома зовнішніми Я-позиціями (тобто те, як мої колеги вступили в конфлікт, сформував моє спілкування з колегами). Людина може мати здатність приймати метапозицію (або метакогнітивну активність), що дає їй змогу залишити певні Я-позиції та поглянути з висоти пташиного польоту і розглядати різні позиції одночасно. З метапозиції можна «брати до уваги ширший набір конкретних Я-позицій і виконувати важливу виконавчу функцію у процесі прийняття рішень». Здатність займати метапозицію сприяє безперервності, узгодженості та організації себе з просторового погляду. Із появою нових життєвих ситуацій «Я» може вимагати реорганізації або інновацій, що відбувається під час створення життєвих наративів.

У зв'язку із цим очевидно, що травматичні події, спричинені діями людини, такими як зґвалтування, жорстоке поводження та тероризм, пов'язані з найвищим ризиком розвитку ПТСР. Досвід переживання таких травматичних подій підриває здатність людини взаємодіяти з іншими та підтримувати зв'язки з ними (Leonard, Stiles, Havens, 2017). Звідси, ми припускаємо, що коли травма підриває спільну соціальну ідентичність або спрямована на членство людини в групі, це може призвести до руйнування почуття приналежності та соціальної ідентичності, які забезпечують психологічну основу для ефективної соціальної підтримки. Тобто стигматизація та амбівалентність щодо травматичних подій негативно впливають на здатність людини отримати доступ до соціальної підтримки з боку членів внутрішньої групи, а отже, й негативно позначається на ефективності адаптації та психологічному благополуччі. Натомість членство в групі та соціальна ідентичність не тільки забезпечують лінзу, через яку тлумачаться ці події, а й забезпечують доступ до низки соціальних і психологічних ресурсів, які допомагають людям справлятися з ними. Таким чином, окрім структурування оцінок, пов'язаних із травмою, ресурси соціальної ідентичності також беруть участь у реакціях після травми та траєкторіях відновлення.

2. Методологія і методи

У дослідженні ми проаналізували особливості мілітарної ідентичності у її зв'язку з травматичним досвідом і посттравматичним зростанням студентів I–III курсів коледжів, які переїхали з тимчасово окупованих територій на територію, підконтрольну Україні. Усього у дослідженні взяли участь 86 осіб, із них 42 особи чоловічої та 44 особи жіночої статі. Середній вік досліджуваних становить 19,7 роки. Отримані дані опрацьовано шляхом

статистичного аналізу (кореляційний г-критерій Пірсона та U-критерій Манна – Вітні) з подальшою їх якісною інтерпретацією і змістовим узагальненням. Статистична обробка даних та графічна презентація результатів здійснювалися за допомогою пакету статистичних програм SPSS 21.0.

Для реалізації цілей дослідження нами було використано такі методики: Опитувальник симптомів ПТСР (PCL-5, Weathers, Litz, Keane, 2013), Опитувальник посттравматичного зростання (PGI, Tedeschi, Calhoun, 1996) та Шкала мілітарної ідентичності (WIS-6, Lancaster, Hart, 2015).

Вираженість симптомів ПТСР в учасників бойових дій ми діагностували за допомогою Опитувальника симптомів ПТСР (PCL-5, Weathers, Litz, Keane, 2013), спрямованого на моніторинг симптомів посттравматичного стресового розладу, але насамперед на визначення наявності/відсутності травматичної події, яка, ймовірно, зумовлює посттравматичні симптоми. Однак ми наголошуємо, що під час війни діти та дорослі зазнають впливу численної кількості травматичних подій, а отже, їхній стан зумовлюється хронічними множинними травмами, які впливають як на посттравматичне відновлення (у тому числі й зростання), так і на мілітарну ідентичність, актуальну в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Для визначення показників посттравматичного зростання було вибрано Опитувальник посттравматичного зростання (PGI, Tedeschi, Calhoun, 1996). Досліджувані з високим індексом посттравматичного зростання характеризуються відкритістю у спілкуванні з іншими, позитивним ставленням до життя, емпатійністю, вони легко адаптуються до змін, відчувають упевненість у власних можливостях вирішувати свої життєві проблеми.

Для вивчення особливостей мілітарної ідентичності досліджуваних використано опитувальник, створений на базі Шкали мілітарної ідентичності (WIS-6, Lancaster, Hart, 2015). Ключовими аспектами даного опитувальника є особисте ставлення до Збройних сил України, ставлення суспільства до ЗСУ, спілкування з військовими та значущість особистої долученості до ЗСУ (як на фронті, так і шляхом волонтерської діяльності). Сумарний результат свідчить про стійку, ситуативну чи несформовану мілітарну ідентичність досліджуваних.

Ключовим аспектом нашого дослідження визначено зв'язок мілітарної ідентичності з травматичним і посттравматичним досвідом української молоді.

3. Результати та дискусії

Насамперед нами визначено наявність/відсутність травматичної події (критерію А методики PCL-5), здійснено підрахунок балів за чотирма

критеріями: В (інтрузії), С (уникнення), D (негативні зміни в емоціях і переконаннях) і Е (збудження), а також визначено сумарний бал за методикою. На наступному етапі проаналізовано особливості посттравматичного зростання досліджуваних та його зв'язок із травмивним досвідом і, нарешті, визначено особливості мілітарної ідентичності молоді та за результатами кореляційного аналізу охарактеризовано її особливості за наявності/відсутності травмивних подій, а також рівні посттравматичного зростання. Узагальнені дані за всіма методиками представлено в таблиці.

Отже, досліджувані характеризуються переважно ситуативною мілітарною ідентичністю (30,95 % чоловіків та 59,09 % жінок; несформована властива 42,86 % чоловіків і 27,28 % жінок, стійка мілітарна ідентичність – 26,19 % чоловіків і 13,63 % жінок.

Ми констатуємо, що 85,71 % чоловіків та 88,64 % жінок свідчать про наявність у них травмивної події (зазвичай вони були свідками руйнувань будинків, загибелі або поранень рідних, друзів чи знайомих під час обстрілів), натомість сумарний показник симптомів посттравматичного розладу не перевищує нормативний, а отже, відносна вираженість проявів інтрузій та уникнення не зумовлює суттєвих проблем з адаптацією досліджуваних. Статистичний аналіз показав, що у чоловіків частіше, ніж у жінок, спостерігається уникнення обставин травмивних подій та ситуацій, які про них нагадують, а також негативні зміни в емоціях і переконаннях. Натомість у всіх учасників нашого дослідження виявлено високий рівень посттравматичного зростання (69,41 у чоловіків та 69,44 у жінок), статистичні відмінності

між досліджуваними різної статі спостерігаються лише за показником нових можливостей, які вищі у чоловіків, аніж у жінок; акцентуємо увагу на високому рівні підвищення цінності життя, властивого як чоловікам, так і жінкам.

За результатами кореляційного аналізу виявлено, що посттравматичне зростання найбільше корелює зі стійкою ($r = 0,708$) та ситуативною мілітарною ідентичністю ($r = 0,637$), натомість наявність травмивної події зумовлює частіше несформовану ($r = 0,811$) і рідше – ситуативну мілітарну ідентичність ($r = 0,683$). Зі стійкою мілітарною ідентичністю статистично значуще негативно корелюють прояви уникнення спогадів і ситуацій травмивного досвіду ($r = -0,852$).

Хоча соціальна ідентичність часто ґрунтується на постійному членстві в групі, вона також може бути результатом травми. Тобто сама травма може сприяти розвитку нових соціальних ідентичностей. У таких ситуаціях, коли нова ідентичність ділиться з іншими постраждалими від травми, соціальні ідентичності можна розглядати як фундаментальні для стресостійкості та резилентності. Попри те, що раніше стверджувалося, що травматичні події сприяють почуттю ізоляції, нинішні соціально психологічні дослідження акцентують на консолідації спільноти та політичної ідентичності задля підтримання здоров'я попри вплив травматичних подій. Так, відчуття спільної долі, спільно пережитих подій сприяло розвитку спільної соціальної ідентичності, яка, своєю чергою, зіграла позитивну роль у полегшенні потенційних негативних наслідків травми. Консолідація під

Таблиця 1

Особливості симптомів ПТСР осіб різного віку за методикою PCL-5, а також частотний аналіз травмивних подій досліджуваних

Показники методик	Чоловіки (n = 42)	Жінки (n = 44)
Травмивна подія (критерій А, PCL-5)	36 (85,71 %)	39 (88,64 %)
Стійка мілітарна ідентичність (WIS-6)	11 (26,19 %)	6 (13,63 %)
Ситуативна мілітарна ідентичність (WIS-6)	18 (30,95 %)	28 (59,09 %)
Несформована мілітарна ідентичність (WIS-6)	13 (42,86 %)	10 (27,28 %)
Середні значення вираженості симптомів ПТСР та посттравматичного зростання		
Інтрузії (критерій В, PCL-5)	2,59	2,16
Уникнення (критерій С, PCL-5)	2,88	2,02**
Негативні зміни в емоціях і переконаннях (критерій D, PCL-5)	2,69	1,84**
Збудження (критерій Е, PCL-5)	1,86	2,11
Ставлення до інших (PGI)	15,74	16,05
Нові можливості (PGI)	16,26	15,17**
Сила особистості (PGI)	16,78	16,92
Духовні зміни (PGI)	4,11	4,28
Підвищення цінності життя (PGI)	14,66	14,91
Індекс посттравматичного зростання (PGI)	69,41	69,44

** відмінності статистично значущі за $p < 0,001$

час травми позначилася і на готовності людей допомагати іншим (що ми спостерігаємо під час російсько-української війни) і, таким чином, дає змогу жертвам і тим, хто їм допомагає, відчувати підтримку у час великого горя. Ця ж траєкторія також була очевидною у відповідь на кризу COVID-19, де відчуття, що «ми всі у цьому разом», забезпечує платформу для солідарності з боку тих, хто постраждав від вірусу, а також для співчуття, альтруїзму з боку тих, кому доручено піклуватися про них.

Зазначимо, що безперервність соціальної ідентичності відіграє ключову роль у збереженні психологічного благополуччя в контексті зміни життя. Це пояснюється тим, що спадкоємність є важливою основою для збереження відчуття стабільності, сенсу життя та зв'язків з іншими членами групи (наприклад, сімейними, професійними чи громадськими). Таким чином, відчуття важливості «нас» і «нашої справи» (наприклад, яке можуть відчувати політичні активісти чи військовослужбовці) сприяє успішному проживанню травми, адаптації до неї. У цьому контексті травматичні події іноді можуть розглядатися як консолідація існуючих ідентичностей у спосіб, який надає досвіду травми сенс і розширює доступ до соціальних ресурсів ідентичності (Muldoon, Acharya, 2017). У контексті травматичних подій безперервність не завжди досяжна або бажана. Нерідко люди втрачають стару ідентичність або відмовляються від неї через травматичні зміни життя (наприклад, у результаті травми). Однак для того щоб нові соціальні групи забезпечили позитивну основу для підтримки, вони повинні бути сумісні з членством у існуючих групах. Наприклад, членство в групі дружин військових може зробити жінку більш відкритою для приєднання до громадської групи вдів військових. Проте там, де нова і стара ідентичності суперечать одна одній, напруга між попередньою та теперішньою ідентичностями заважає членству в новій групі стати позитивним ресурсом. Наприклад, якщо у спільноті сусідів по вулиці хтось виявився зрадником, людині складніше буде знову відчувати безпеку у стосунках із новими сусідами. Тож ми припускаємо, що нові ідентичності зменшують вплив травматичних подій і сприяють стійкості, коли їх можна інтегрувати з уже існуючими ідентичностями та/або забезпечити доступ до ресурсів, заснованих на ідентичності.

Висновки

Нами доведено, що посттравматичне зростання може бути спричинене трансфор-

мацією соціальних ідентичностей та/або активізацією існуючих ідентичностей і ресурсів ідентичності. Останній процес може включати або (а) оновлене усвідомлення цінності існуючих ідентичностей, (б) посилене відчуття ресурсності або цінності групи, або (в) оновлене відчуття важливості групи для себе. По-перше, травма може призвести до позитивних змін у наших поглядах на нашу соціальну ідентичність і пов'язані з нею ресурси, що свідчить про те, що процеси соціальної ідентичності є важливими посередниками зв'язку між травматичним досвідом і посттравматичним зростанням. По друге, замість того щоб викликати бажання відмежуватися від інших, сформована особистісна та соціальна мілітарні ідентичності під час війни стимулюють відновлене прагнення до соціальних зв'язків. Із цієї причини ми припускаємо, що травма може сприяти позитивним змінам і виникненню більш сильного почуття колективної ідентичності. По-третє, окрім розширення відчуття зв'язку з іншими, травма війни також має здатність змінювати уявлення людей про себе. Звідси, зміна соціальної ідентичності може бути каталізатором для особистісного зростання через переосмислення травматичного досвіду, у тому числі в контексті його історичної та колективної значущості. Тобто коли членство в групі інтерналізується в рамках Я-концепції людини, вона (пере)визначає свої життєві сенси та цінності, відповідно, ревіталізація соціального «Я» уможлиблює переживання людиною позитивних посттравматичних змін.

Отже, ми наголошуємо на переміщенні фокусу з ізолюючих наслідків травми на те, як травмивні події можуть сприяти консолідації ресурсів соціальної та мілітарної ідентичності, таких як групова солідарність і колективний контроль та ефективність. Хоча багато науковців і практичних психологів наголошують на тому, що травми знищують довіру та призводять до відчуття нехтуваності і зраженості, очевидно, що травма також може сприяти формуванню нової або зміцненню вже існуючої ідентичності, яка є основою для солідарності та контролю, що допомагає протистояти почуттям загрози та безсилля, які часто супроводжують травму.

Перспективою подальших досліджень вважаємо вивчення зв'язку кризи особистісної ідентичності під час російсько-української війни, а також визначення поняття кризи мілітарної ідентичності, актуальної для умов сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чайка Г.В. Довіра і характеристики, що сприяють успішному переживанню травматичних ситуацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2023. № 1. С. 13–19.
2. Caprar D.V., Walker, B.W., Ashforth B.E. The dark side of strong identification in organizations: A conceptual review. *Academy of Management Annals*. 2022. Vol. 16 (2). P. 759–805.
3. Chu C., Lowery B.S. Perceiving a stable self-concept enables the experience of meaning in life. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2023. P. 121–127.
4. Drury J., Stott C., Ball R., Reicher S. A social identity model of riot diffusion: From injustice to empowerment in the 2011 London riots. *European Journal of Social Psychology*. 2020. Vol. 50 (3). P. 646–661.
5. Holdeman T.C. Invisible wounds of war: Psychological and cognitive injuries, their consequences, and services to assist recovery. *Psychiatric Services*. 2009. Vol. 60 (2). P. 273–273.
6. Haldorai K., Kim W.G., Agmapisarn C., Li J.J. Who we are and what we do: The relevance of green organizational identity in understanding environmental performance. *International Journal of Hospitality Management*. 2023. Vol. 114. P. 103–107.
7. Johansen R.B., Laberg J.C., Martinussen M. Military identity as predictor of perceived military competence and skills. *Armed Forces & Society*. 2014. Vol. 40 (3). P. 521–543.
8. Leonard S., Stiles A.A., Havens J.F., Cloitre M. STAIR narrative therapy for adolescents. *Evidence-based treatments for trauma related disorders in children and adolescents*. 2017. P. 251–271.
9. Muldoon O.T., Acharya K., Jay S., Adhikari K., Pettigrew J., Lowe R.D. Community identity and collective efficacy: A social cure for traumatic stress in post-earthquake Nepal. *European Journal of Social Psychology*. 2017. Vol. 47 (7). P. 904–915.
10. Oyserman D., Lewis N.A., Yan V.X. An identity-based motivation framework for self-regulation. *Psychological Inquiry*. 2017. Vol. 28 (2–3). P. 139–147.
11. Reicher S., Haslam S.A., Hopkins N. Social identity and the dynamics of leadership: Leaders and followers as collaborative agents in the transformation of social reality. *The Leadership Quarterly*. 2005. Vol. 16 (4). P. 547–568.

REFERENCES:

1. Chaika, H.V. (2023). Dovira i kharakterystyky, shcho spriyaiu uspishnomu perezhivanniuv travmatychnykh sytuatsii [Trust and characteristics supporting successful overcoming of traumatic situations]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Psykhologichni nauky"*, 1, 13–19 [in Ukrainian].
1. Caprar, D.V., Walker, B.W., & Ashforth, B.E. (2022). The dark side of strong identification in organizations: A conceptual review. *Academy of Management Annals*, 16 (2), 759–805.
2. Chu C., Lowery B.S. (2023). Perceiving a stable self-concept enables the experience of meaning in life. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 121–127.
3. Drury, J., Stott, C., Ball, R., Reicher, S., Neville, F., Bell, L., ... & Ryan, C. (2020). A social identity model of riot diffusion: From injustice to empowerment in the 2011 London riots. *European Journal of Social Psychology*, 50 (3), 646–661.
4. Holdeman, T.C. (2009). Invisible wounds of war: Psychological and cognitive injuries, their consequences, and services to assist recovery. *Psychiatric Services*, 60 (2), 273–273.
5. Haldorai, K., Kim, W.G., Agmapisarn, C., & Li, J.J. (2023). Who we are and what we do: The relevance of green organizational identity in understanding environmental performance. *International Journal of Hospitality Management*, 114, 103–107.
6. Johansen, R.B., Laberg, J.C., & Martinussen, M. (2014). Military identity as predictor of perceived military competence and skills. *Armed Forces & Society*, 40 (3), 521–543.
7. Leonard, S., Stiles, A.A., Havens, J.F., & Cloitre, M. (2017). STAIR narrative therapy for adolescents. *Evidence-based treatments for trauma related disorders in children and adolescents*, 251–271.
8. Muldoon, O.T., Acharya, K., Jay, S., Adhikari, K., Pettigrew, J., & Lowe, R.D. (2017). Community identity and collective efficacy: A social cure for traumatic stress in post-earthquake Nepal. *European Journal of Social Psychology*, 47 (7), 904–915.
9. Oyserman, D., Lewis Jr, N.A., Yan, V.X., Fisher, O., O'Donnell, S.C., & Horowitz, E. (2017). An identity-based motivation framework for self-regulation. *Psychological Inquiry*, 28 (2–3), 139–147.
10. Reicher, S., Haslam, S.A., & Hopkins, N. (2005). Social identity and the dynamics of leadership: Leaders and followers as collaborative agents in the transformation of social reality. *The Leadership Quarterly*, 16 (4), 547–568.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2023.
The article was received 31 August 2023.